

Arturo Cronia, Nel centocinquantesimo anniversario della morte di Alberto Fortis. Estratto dalle Memorie della Accademia patavina. Classe di scienze morali, lettere ed arti. Vol. LXVI (1953—54), Padova 1954, 26 str.

Avtor nam je dal več kot navaden prigodni spis ob 150-letnici smrti slovitega padovanskega opata Fortisa († 1805). Posebno zanimivi so podatki iz Fortisove korespondence z M. Sovičem, ki je deloma ohranjena v ljubljanski Narodni in univerzitetni knjižnici. Odtod je zdaj prvič objavljen del »Hasanaginice« (prvih 34 vrstic), kakor jo je »prepisal« — v cirilici — in komentiral Sovič v septembru 1773 po predlogi (un testo di autore!?), ki mu jo je bil poslal sam Fortis. Skoda, da besedilu ni priložen faksimile! Zeleli bi si tudi, da bi prof. Cronia o priložnosti razširil zdaj samo nakazano misel, da je Hasanaginica posrečeno predelana ali ponašena mednarodna tema o »Preganjani nedolžni ženi« (Genovefi).

Milko Matičetov

Tihomir R. Đorđević, Veštica i vila u našem narodnom verovanju i predanju. Vampir i druga bića u našem narodnom verovanju i predanju. Srpski etnografski zbornik, Knj. LXVI. Beograd 1953.

Srpska akademija nauka objavila je prošle godine među svojim izdanjima ova dva posmrtna djela pokojnog profesora T. R. Đorđevića, koja su bila pisana godine 1941. i tada zamišljena kao XI. i XII. knjiga poznate autorove kolekcije »Naš narodni život«. Naša je etnografska literatura osjetno obogaćena publikacijom tih dviju studija, one obuhvaćaju gradu koju kod nas do danas nije nitko pokušao sistematski prikazati, a izvanredno je zanimljiva i značajna, po svome bogatstvu i raznolikosti, za studij primitivnih mentalnih relikata kod našega naroda.

Autor ne teži za komparativnim ispitivanjem, za sintetičkom ocjenom niti za analizom geneze razmatranih pojava. On je u ovim svojim studijama prikupio obilje grade o praznovjerju, razasute do sada po brojnim našim publikacijama; pregledno je tu gradu grupirao i time po prvi puta prikazao svu čudesnu raznolikost demoničkih predodžbi kod južnoslavenskih naroda, a ujedno je time kasnijim istraživačima omogućio dublju analizu te grade.

Đorđevićeva knjiga sadrži ustvari šest posebnih rasprava: 1. Veštica, 2. Vila, 3. Vampir, 4. Mora, 5. Zduhač, 6. Psoglav. Sve su te rasprave komponirane po sličnome obrascu. Govoreći na pr. o vješticu, autor najprije daje nekoliko općih napomena; zatim prikazuje što je vještica u narodnoj predodžbi; kako se zamišlja njezin izgled; što ona sve čini; što su sastanci vještica; kakova je zaštita pred njima; kako se s njima postupa (kažnjavanje i sl.); kako se vještice vraćaju u normalan život; koji su lijekovi protiv bolesti od vještica; što je to vještac. Vrlo je dobro što u svim tim prikazima autor maksimalno pušta da grada sama o sebi govori, svoju ulogu svodi on na vješto povezivanje citata; time je ostvarena plastična, originalna i cjelovita slika tih naših narodnih vjerovanja. Nešto je pri tom ipak izgubljeno: čitalac ne stiče niti najbljedu predodžbu o specifičnosti praznovjerja u pojedinim krajevima, o geografskom lokaliziranju određenog vjerovanja (a u našoj su državi te specifične razlike znatne).

Rekli smo da je T. Đorđević u svojoj knjizi prikupio veliko obilje grade, pa ipak ta grada ni približno ne iscrpljuje sva praznovjerja raširena među našim narodom; autor se služio samo štampanim izvorima, pa i tu, što je razumljivo, nije mogao iscrpiti sve ono što postoji. Pojedini krajevi naše zemlje nisu tu podjednako zastupani. Istra je na pr. iskorištena vrlo malo, a Slovenija gotovo nikako. Najvažniji su autorovi izvori bili slijedeći: Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, Srpski etnografski zbornik, Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu, Glasnik Zemaljskog muzeja u B. i H., Bosanska vila, Srbadija, djela V. Karadžića, Srbsko-dalmatinski magazin i dr. Šteta je što autor nije upotrijebio slovensku literaturu (na pr. Novice ili Slov. Glasnik), gdje ima zanimljive grade ne samo o Sloveniji, već i o drugim našim krajevima. Ovime

se ne umanjuje vrijednost bogatog izloženog gradiva, već se samo upozorava na ono što bi trebalo dopuniti. Neke bi od tih dopuna vjerovatno unijele i sitnije korekcije u sam Đorđevićev prikaz imaginarnih bića. Na pr.: O bićima koja postaju od pobačene nekrštene djece (tintilin, macaruo, macić itd.) govori autor kratko i smatra ih podvrstom vampira; tu se međutim radi o n a r o - č i t o m , vrlo zanimljivom vjerovanju, raširenom ponajviše, ali ne isključivo, u našim primorskim krajevima. Krsnika spominje autor razasuto na više mjesta, ne dajući nigdje cjelovite predodžbe o njemu. Grada iz Slovenije, Istre i Kvarnera (sačuvana znatnim dijelom u rukopisu) otkriva krsnika kao osobenu pojavu, izrazito srodnu zduhaču, a antipod vještici; autor ne dovodi krsnika u vezu sa zduhačem.* Govoreći o zaštiti od vještice, autor ne spominje krsnika, iako je u navedenim krajevima krsnik glavni branilac od vještica. Govoreći o liječenju bolesti od vještice, autor izostavlja važno sredstvo gašenje ugljvlja u vodi. Upotrebljena grada navodi autora na zaključak da vještac (t. j. muški) nije tako opak kao vještica (izuzevši podatke iz Kola u Bosni). Čitava Istra ne smatra »štrigona« nimalo blažim od »štrige«, kao ni drugi neki krajevi, pa bi prema tome trebalo konjirati ono izloženo mišljenje.

Još jednom napominjemo da naše iznesene primjedbe ne umanjuju značenje Đorđevićeve knjige. Ali nam se čini da ga samo izdanje u mnogome umanjuje. Radi se o djelu kojemu je glavna vrijednost u gradi, u podacima, u bogatim bibliografskim napomenama. A ti su podaci doneseni nepažljivo, s brojnim štamparskim pogreškama, koje čitaocu katkada onemogućuju točnu orijentaciju. Evo nekoliko slučajnih primjera: Na strani 8 bilješka br. 37 ne odgovara navedenom izvoru. Na strani 15 bilješka br. 94 govori o knjizi L, a ne o knjizi I, kako je tamo navedeno. Bilješke broj 96—99 na strani 15—16 potpuno su se ispremiježale, pa proizlazi kao da je Lovretić opisivao Zaostrog u Dalmaciji, Banović Bukovicu, Vrčević Otok u Slavoniji, a Arđalić Crnu Goru. Na strani 165 u bilješci 141 treba da stoji Arkiv za povj. jug. V, a ne VII. Na strani 231 u bilješci 90 pogrešno je napisano Zbornik za nar. život umjesto Arkiv za povj. jug. I. Milčetić se na strani 187 bilj. 341 zove Miličević, a na strani 5 bilj. 3. Miletić. Banović se na strani 154 bilj. 40 zove Baković. Selo Retkoveci u Slavoniji zove se na strani 115 Rtkoveci, a na strani 64 Hrtkoveci (pa su »Hrtkoveci« na taj način uključeni i u priloženi registar realija). Ove štamparske pogreške unose osobitu zabunu kada su u pitanju posebni nazivi, inače manje poznati. Na strani 5 vještica se naziva brina umjesto brkna a i cipernica mjesto copernica, pa su i ova dva »termina« uključena u registar realija. Na strani 181 naziva se vukodlak talasak umjesto talasam. Na strani 22 navodi se dvaput dalmatinski dijalekatski oblik »iziste« kao »iziete«.

Priloženi predmetni registar koristan je i olakšava snalaženje u knjizi, ali i tu ima neočekivanih naivnosti. Coprija se na primjer objašnjava kao »kčer coprnice!« (Prema rečenici: »Neka stara coprnica nauči svoju kčer copriju.«) Kudljak se tumači kao »naziv za vampira u Zaostrogu«, što nije točno, već je Đorđević našao taj naziv u Strohalovoj pripovijeci iz Vrbovskog u Gorskom Kotaru.

U registru nedostaju katkada neki važniji pojmovi o kojima Đorđević govori. Na pr. o značenju sjene (gubitku, uzidavanju i sl.) govori autor na više mjesta (str. 110, 165, 172, 180, 204), a toga nema u registru. Na strani 170 govori autor o zanimljivoj pojavi t. zv. očajnika (tijelo se ne raspada u grobu); na strani 239 govori o radanju vjerovitice djece — niti ovih pojmova nema u registru.

Valja reći nešto i o načinu citiranja. Navodeći literaturu, Đorđević nije spominjao godinu, mjesto izdanja i sl., što kod poznatijih publikacija ne smeta,

* Srodnost krsnika i zduhača pokušala je potpisana prikazati u svojoj radnji »Splet naših narodnih praznovjerja oko vještice i popa«. Bilten Instituta za proučavanje folkloru 2, Sarajevo 1953.

ali ponegdje unosi ipak zabunu (Vukove se pjesme citiraju na pr. s naznakom stranice, a bez navoda koje je izdanje). Cini nam se da bi redaktorova dužnost bila da dopuni ovakve i slične autorove propuste, bar u naknadnoj napomeni.

Ove naše primjedbe djeluju možda sitničavo. Znamo i sami da je gotovo nemoguće publicirati djelo bez ikakvih tehničkih propusta. Na navedeni propusti često nisu samo tehnički, oni iskrivljuju i smisao stvari. Ne mislimo da je ovo izdanje baš mnogo lošije od brojnih drugih. A upravo zato govorimo o njemu. Izdavačka tehnika, pogotovo kada su u pitanju publikacije najviših naučnih ustanova, za koje narodna zajednica žrtvuje ogromna sredstva, morala bi se kod nas podići na višu razinu. Ne mislimo na papir, klišeje i ostale usko tehničke elemente (koji su često na zavidnoj visini), već mislimo na točnost i pouzdanost svake štampane riječi, naročito kada se objavljuje naučna grada, gdje je svaki detalj od velike važnosti. Recenzenti, urednici, lektori i svi oni koji su pozvani da se brinu za točnost i dotjeranost publikacija i koji su za to materijalno nagrađeni morali bi savjesnije vršiti svoj posao.

Maja Bošković-Stulli

Jovan Kovačević, Srednjevekovna nošnja balkanskih Slovena. Studija iz istorije srednjevekovne kulture Balkana. Izdala Srpska akademija nauka, Istorijski institut, knj. 4; Posebna izdanja knj. CCXV, Beograd 1953.

Da se je avtor odločil za doktorsko disertacijo pod gornjim naslovom, ga je vodilo predvsem dejstvo, kot pravi sam, da je problem razvoja zgodovinske noše balkanskih narodov še neobdelan, posebno v primerjavi s tujo literaturo o sličnem predmetu.

V avtorjevem predgovoru sledimo njegove vodilne misli. Obleka in nakit sta dve redki in hvaležni materiji, kjer se zrcalijo kulturna dogajanja in vplivi. Poskus, da se spozna noša nekega časa, je neločljivo povezan s sliko ekonomskega in družbenega razvoja. Noša se je skozi vse čase menjala, toda vedno je bila podrejena slojem razredne družbe in višji sloji so si prizadevali, da so se tudi v noši ločili od ljudstva. Tudi prikaz razvoja nekaterih obrti, ki so vezane na nošo, izpopolnjujejo sliko časa in pomagajo spoznavati osnove družbenega in ekonomskega dogajanja. Vse do XI. stoletja ni opaziti razlik v noši med posameznimi jugoslovanskimi narodi. To je najbolj očitno na nakitu, ki je v osnovnih oblikah enak in se pojavljajo razlike šele proti koncu XII. stoletja. Zato je imeti zgodnjo južnoslovansko nošo kot celoto. Plemstvo in meščanstvo sta bili v srednjem veku bolj liberalni in internacionalni in sta se hitro otresli ljudskih značilnosti noše. Sprejemali sta nošo Zahoda ali Bizanca. Toda kljub temu sta še obdržali nekatere svojevrstnosti ljudske noše. Tudi bizantinska noša je vedno sprejemala tuje vplive; v zgodnji dobi perzijske, pa tudi barsbarske. — Nastanek nakita je obrednega značaja, zato je obdržal mnogo magičnih lastnosti, ki pa tudi pri obleki niso nepoznane. Posebno poglavje obravnava zgodovino opisovanja in obdelave noše južnih Slovanov; relativno mnogo je storjenega v Jugoslaviji za arheološko proučevanje nakita, in to zgodnje-južnoslovanskega. Avtorju so rabili tudi mnogi izsledki slovenskih arheologov o materialu iz staroslovenskih najdišč.

Z zgodovinsko, umetnostnozgodovinsko in arheološko analizo materiala, pravi avtor, je skušal podati sintezo materiala. Najvažnejši material nudijo freske, ki pa so kot gradivo za raziskovanje noše kaj različne vrednosti; na njih je noša često fantastična in »ikonografsko« prenesena s starejših vzorcev ter časovno ni avtentična. Portreti in zgodovinske kompozicije nudijo neovrgljiv material. Avtor je razpolagal s 400 portreti iz časa med XI. in XIX. stoletjem. Grupiral jih je v kraljevsko-carski portret v vladarskem ornatu, plemiški portret v plemiški noši ter meščanski portret v meščanski noši. Poleg portretov na freskah so še portreti na miniaturah, ikone, skulpture, okovje na knjigah, denar, pečati in drugo. Poglavje o metodi in virih zavzema precejšnji del knjige, kar je ob obilici virov tudi nujno.